

Recenzarea articolelor științifice în Republica Moldova: exigență sau formalitate? ¹

*dr. Gheorghe CUCIUREANU,
cercetător științific superior,
Valentina JARDAN,
șef Laborator tehnologii infocomunicaționale,
Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale*

Introducere

Recenzarea științifică (peer-review) poate fi definită drept o evaluare a rezultatelor cercetării, prin prisma competenței, semnificației și originalității acestora, de către experți calificați [1]. Recenzarea unor lucrări științifice înainte de publicare este considerată în lumea modernă o garanție a diseminării doar a rezultatelor științifice valoroase. Recenzarea este un mecanism de autocorectare și asigurare a unor standarde înalte de control al calității în cercetare.

Astfel, calitatea articolelor publicate în reviste depinde nu doar de calitatea investigațiilor efectuate de către autori, dar și de calitatea activității recenzenților. În acest context, ne-am propus să analizăm diferite aspecte ale procesului de recenzare utilizat de către reviste științifice de nivel internațional, să-l comparăm cu modul de recenzare a articolelor în Republica Moldova și să înaintăm eventuale propuneri pentru îmbunătățirea acestuia. Drept surse de informații ne-au servit literatura în domeniu, analiza site-urilor unor reviste internaționale și a tuturor paginilor electronice ale revistelor noastre, precum și studierea situației din Republica Moldova în contextul elaborării Regulamentului privind evaluarea și clasificarea revistelor și a Instrumentului Bibliometric Național.

¹ Studiu realizat în cadrul proiectului „Elaborarea Instrumentului Bibliometric Național” (259. IND), finanțat de către CSSDT al AȘM

Evoluția procesului de recenzare

Mecanismul de recenzare a manuscriselor a cunoscut o dezvoltare treptată. O perioadă îndelungată, cele mai importante rezultate științifice erau prezentate și discutate la manifestările societăților științifice [2]. Mai târziu, când au apărut primele reviste științifice, articolele erau selectate pentru publicare de către editori. Se consideră că primele recenzii ale unor manuscrise științifice au fost efectuate în sec. XVIII. Editorii care au recurs la acest mecanism considerau că aceasta este o oportunitate pentru a detecta și corecta posibile erori și deficiențe înaintea apariției unei lucrări științifice în domeniul public, astfel sistemul de recenzare conferind o valoare adăugată publicației.

Recenzarea a devenit o etapă importantă a procesului de publicare a unui articol științific doar de câteva decenii. Ea s-a făcut necesară odată cu intensificarea specializării științifice și creșterea rapidă a numărului de cercetători, astfel încât editorii nu mai aveau capacitatea de a face selecția de sine stătător. Acest lucru s-a întâmplat în special după cel de-al Doilea Război Mondial, când a crescut atât numărul revistelor, cât și al articolelor trimise spre publicare, iar majoritatea publicațiilor au îmbrățișat acest mod de selecție. Cu timpul, cei mai mulți dintre cercetători au început să considere evaluarea preliminară a articolului de către experți drept un element obligatoriu pentru publicarea acestuia.

Astfel, s-a constituit un sistem de selecție a articolelor în care rolul principal îl au editorii și experții-recenzenți. Editorii administrează procesul prin selectarea recenzenților, comunicarea cu autorii și recenzenții, precum și prin luarea deciziei finale în privința publicării. În prezent, editorii caută un echilibru între necesitățile cititorilor de a primi informațiile cele mai relevante și nivelul de evaluare a manuscriselor conform unor criterii stricte de acceptare, care i-ar motiva pe autori să trimită în continuare propuneri de articole.

Actorii implicați în proces și beneficiile pe care le pot obține

Pentru a realiza misiunea recenzării, este necesar ca fiecare verigă din ciclul de viață al articolului să fie abordată cu responsabilitate. Este esențială comunicarea între editori, autori, recenzenți, cititori pentru a publica cele mai bune materiale. Un rol deosebit în acest proces îl are selecția recenzenților, deoarece aceștia reprezintă elementul-cheie prin prisma atribuțiilor lor. La revistele prestigioase numărul recenzenților activi depășește cifra de o mie. Totodată, redactarea unei recenzii calitative nu este un lucru simplu, fiind nevoie de timp și antrenament. De obicei, recenzenții învață să evalueze un articol prin 3 modalități: executând recenzia, primind recenzii scrise de alți autori la lucrările proprii, comparând recenzia sa referitoare la un articol cu recenzii scrise de alți autori la același articol. Un recenzent care își îndeplinește exemplar rolul în procesul de publicare a unui articol trebuie să fie uman: respectuos, politicos, cu tact, să nu insulte sau să înjosească, constructiv, în căutarea modalităților de a îmbunătăți mai degrabă decât de a respinge manuscrisul; competent: să înțeleagă metodologia, conținutul, concepțiile, literatura existentă în domeniu; receptiv: să poată lua în considerare ideile noi, neconvenționale, să fie liber de prejudecăți; să respecte normele eticii: adică să evite conflictele de interese, să nu critice sau să laude nejustificat, să păstreze confidențialitatea, să nu blocheze publicarea în scop personal; să explice logica criticilor aduse și să prezinte dovezi; să reflecte asupra recenziei înainte de a o transmite etc. În prezent, în întreaga lume se acordă o atenție deosebită aspectelor etice ale procesului de recenzare (figura 3) [3].

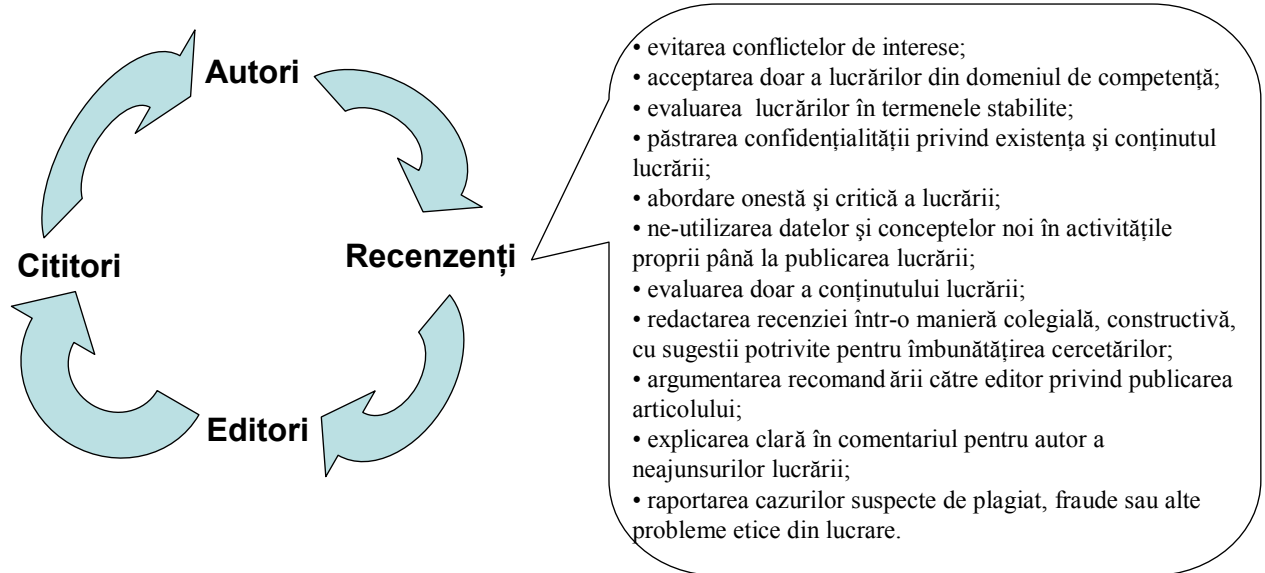

Fig. 1. Ciclul de viață al unui articol și rolul recenziilor în proces

Putem deosebi 4 tipuri de recenzare a articolelor, în funcție de gradul de divulgare a informației despre actorii implicați:

1. Recenzii dublu-anonime, atunci când identitatea autorului și cea a recenzentului nu se divulgă reciproc. Acesta este cazul cel mai răspândit. În acest fel se dorește eliminarea influenței numelui autorului sau a instituției pe care o reprezintă asupra recenzentului și încurajarea recenzentului pentru a se expune deschis, critic, fără teamă de consecințe;

2. Recenzii mascate, atunci când identitatea autorului nu este comunicată recenzentului, cu scopul de a reduce influența autorității autorului asupra evaluării lucrării trimise;

3. Recenzii anonime, atunci când identitatea recenzentului nu este divulgată autorului. Astfel se urmărește protejarea recenziilor de reacțiile autorilor dezamăgiți sau frustrați;

4. Recenzii deschise, atunci când atât identitatea autorului, cât și cea a recenzentului este cunoscută. Uneori recenzia este publicată în revistă. Principalul argument pentru acest tip de recenzie este că el poate stimula autorii și recenzenții să

aibă mai multă grijă de scrisul lor [4]. Totodată, unele reviste care practică acest tip de recenzie acordă recenzenților credite pentru lucrările evaluate.

Atunci când sistemul de recenzare aplicat este bine pus la punct și calitativ, toți actorii implicați în crearea, diseminarea și utilizarea cunoștințelor pot obține beneficii. Prin acest proces autorilor li se oferă sfaturi cum să-și îmbunătățească lucrarea sau, atunci când articolul nu este acceptat, ei se pot alege cu idei utile pentru munca ulterioară. Recenzarea îi poate feri pe autori de publicarea unor articole care ar dăuna reputației lor, de asemenea, îi poate scuti de presiunea politicianilor, administratorilor etc. în alegerea temelor de cercetare, deoarece acestea pot fi blocate la publicare de peer-review.

Recenzarea poate fi la fel de utilă și pentru recenzenți, deoarece poate îmbunătăți capacitățile de scriere și cercetare prin revizuirea muncii altora. Reputația bună de recenzent este și ea o cale de promovare în carieră. Majoritatea revistelor nu plătesc pentru recenzii, dar confirmarea în calitate de membri ai colegiului de redacție sau recenzenți externi pe paginile unor reviste importante este prestigios și luat în calcul de organizații finanțatoare.

Pentru editori procesul de recenzare oferă posibilitatea de a compara mai multe aprecieri pentru o singură lucrare și astfel de a publica lucrările cele mai valoroase, iar autorii care primesc recenzii utile lor pot fi încurajați să trimită mai multe lucrări la revista respectivă, îmbunătățind calitatea acesteia.

Pentru cititori, procesul de recenzare este o garanție că pot utiliza lucrările publicate cu încredere, că recenzenții au stopat lucrările de calitate slabă [5].

Conținutul unei recenzii

Analiza experienței internaționale arată că o recenzie calitativă trebuie să conțină următoarele elemente esențiale:

Sumarul: recenzia începe, de obicei, cu un rezumat al articolului. Acesta este destinat atât editorului, care poate să nu fie expert în domeniu, obținând o evaluare sumară a articolului, cât și autorului, care vrea să fie sigur că recenzentul a înțeles esența materialului [6].

Aspectele forte: recenzia trebuie să conțină enumerarea aspectelor rezistente ale articolului, pentru a arăta editorului meritele sale, dar și pentru a demonstra autorului că recenzentul este corect și a-i face mai facilă acceptarea criticilor ulterioare [7].

Aspectele slabe: recenzia trebuie să cuprindă o listă explicită a punctelor mai superficiale sau vulnerabile ale articolului, cu o explicație logică, pentru a ajuta autorul să înțeleagă că este o problemă reală [7]. Fiecare problemă depistată trebuie să fie însoțită de sfaturi specifice, realizabile de soluționare a problemei [6].

Cercetări viitoare: recenzia trebuie să sugereze cercetări ulterioare care ar putea dezvolta analiza din lucrare. Se consideră utilă și indicarea în recenzie a listei literaturii care ar putea ajuta autorul să înțeleagă sau să soluționeze problemele din articol [6].

La diferite reviste recunoscute internațional, ponderea lucrărilor respinse din totalul celor înaintate spre publicare variază de la 10% până la 90%.

Procesul de recenzare a articolelor în Republica Moldova

În Republica Moldova există circa 90 de reviste care pretind la statutul de publicație periodică științifică. Din păcate, multe din acestea nu-și îndeplinesc funcția de diseminare a cunoștințelor științifice. Spre exemplu, au fost înființate publicații cu scopul principal de a găzdui articolele cadrelor didactice sau cercetătorilor din instituția respectivă. Acest fapt este condiționat și de criteriul obligatoriu de acreditare a organizației din sfera științei și inovării, care prevede editarea unei reviste științifice. Creșterea numărului de reviste, respectiv a articolelor publicate, a redus concurența

între manuscrisele înaintate spre publicare, ceea ce nu poate contribui la o calitate mai bună a acestora.

Nici sistemul de recenzare a materialelor trimise, practicat de multe reviste de la noi, nu este în măsură să îmbunătățească calitatea acestora. Respingerea articolelor trimise spre publicare este practic nulă, deoarece aproape orice articol trimis este publicat, doar în puține reviste practicându-se remiterea materialului către autor pentru modificări. Recenzarea articolelor este deseori formală, la unele reviste solicitându-se de la autor și prezentarea, odată cu articolul, a recenziei (recenziilor). Aceasta arată că anumite reviste nu îndeplinesc un rol important de revistă științifică, acela de a confirma relevanța științifică a articolelor publicate prin selectarea celor mai bune dintre cele intrate în portofoliul redacției. Aceste concluzii, fundamentate printr-o analiză a funcționării procesului de publicare a articolelor științifice din Republica Moldova, efectuată de către autor în anul 2008, au servit drept impuls pentru elaborarea Regulamentului cu privire la evaluarea și clasificarea revistelor științifice. Documentul în cauză a inclus cerințe de eligibilitate și criterii de evaluare clare, conforme cu experiența internațională, pentru acordarea statutului de publicație științifică [8]. În ceea ce privește recenzarea articolelor, au fost stipulate două cerințe de eligibilitate:

1) recenzarea anonimă a articolelor științifice, cu includerea datei prezentării recenziilor;

2) selectarea recenziilor de către colegiul de redacție dintr-o bază de date cu experți în domeniu.

Alegerea recenzării anonime a articolului este justificată prin specificul comunității științifice locale. Chiar dacă în lume în ultima perioadă a crescut numărul publicațiilor care practică recenzia deschisă, considerăm că, în condițiile unui număr mic de cercetători, mai ales în unele domenii, păstrarea anonimatului recenzentului poate asigura libertatea necesară pentru o abordare serioasă. Probabil, ar fi fost și mai

indicată recenzarea dublu-anonimă, care ar putea stimula un plus de obiectivitate în condițiile noastre. Favorizarea, în cadrul acestui document, a dimensiunii internaționale, inclusiv prezența în colegiul de redacție a savanților de peste hotare, poate servi și ca un instrument pentru asigurarea unei recenzări mai competente și obiective, prin includerea acestor experți în procesul de evaluare a materialelor primite la redacție.

Totuși, aplicarea Regulamentului menționat se pare că a fost defectuoasă, în prezent fiind acreditate peste 70 de reviste (or, aplicarea preliminară a criteriilor de evaluare în procesul de elaborare a regulamentului indica faptul că maximum 50 de reviste ar fi putut acumula punctaj pentru a fi incluse în categoriile A, B sau C). Această concluzie este confirmată și de observarea modalității de recenzare a materialelor. Multe colegii de redacție continuă să lase îndeplinirea anumitelor atribuții ce le revin conform regulamentului pe seama autorilor. În asemenea cazuri, autorii caută recenzenți pentru a le evalua lucrarea, ba, mai mult decât atât, uneori autorii înșiși redactează recenzia și o prezintă doar spre semnare. În cadrul unor reviste, la fiecare articol este indicat și recenzentul acestuia, ceea ce este o dovadă clară a neîndeplinirii uneia din cerințele de eligibilitate, astfel încât este de neînțeles motivul de acordare a statutului de publicație științifică.

Deficiențele menționate în procesul de recenzare în Republica Moldova țin de ineficiența aplicării experienței internaționale și lipsa unor mecanisme adaptate la condițiile locale. Pe de o parte, lipsește o „cultură a recenzării articolelor științifice”, deoarece, spre deosebire de cele mai bune reviste internaționale, la noi experții nu prea doresc să accepte recenzarea articolelor fără plată și nu consideră implicarea în procesul de recenzare ca fiind un lucru prestigios și util. Pe de altă parte, posibilitățile colegiilor de redacție ale revistelor naționale sunt limitate: deseori membrii echipei care se ocupă de treburile redacționale sunt prea puțini pentru a gestiona un proces

complex precum este cel de recenzare; nu există fonduri de remunerare și nici alte pârghii pentru a asigura recenzarea de către un expert din afara redacției.

Un alt factor care ar putea influența asupra procesului de recenzare a articolelor, pe lângă aplicarea întocmai a Regulamentului menționat, este Instrumentul Bibliometric Național (IBN), care se elaborează în prezent de către Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale. Prin modul de funcționare propus de acesta, se urmărește creșterea calității articolelor publicate în revistele științifice din Republica Moldova, inclusiv pe calea ameliorării procesului de recenzare. Scopul urmărit este de a crea, fără vreo implicare în politica editorială a revistelor, un mecanism de monitorizare a respectării standardelor editoriale și de asigurare a transparenței în ceea ce privește intervalul de timp pe care îl parcurge articolul de la recepționare până la publicare, asigurarea evaluării, de către recenzenți, a articolelor propuse spre publicare, primirea de către autori a referatelor anonime, cu indicarea obiecțiilor și modificărilor recomandate [9]. Astfel, în cadrul IBN-ului au fost elaborate mai multe modele de fișe de evaluare a lucrărilor înaintate, din care revistele ar putea să o selecteze pe cea mai adecvată domeniului de cercetare în care se publică articolele. Deși fiecare revistă are posibilitatea să-și implementeze criteriile proprii de recenzare, având în vedere situația actuală, considerăm util a veni în ajutorul redacțiilor cu un ansamblu de cerințe pentru recenzare, conforme uzanțelor internaționale. Aceste modele de fișe, una din care este prezentată în tabelul 1, ar permite examinarea multilaterală a materialelor înaintate spre publicare.

Tabelul 1

Model de fișă de evaluare a lucrării înaintate spre publicare

Evaluarea lucrării: 0=lipsa informației; 1=insuficient; 2=satisfăcător; 3=bine; 4=foarte bine; 5=excellent

Nr. Crt.	Criterii	Elemente	Punctaj acordat
1	Formularea titlului	1. Concizia, caracterul informativ al titlului și concordanța acestuia cu conținutul articolului	
2.	Importanța și	2. Actualitatea abordării temei, potențialul de a provoca dezbateri	

	utilitatea cercetării	3. Utilitatea cercetării pentru știință, educație, economie	
3.	Originalitatea și nouitatea	4. Gradul de noutate a lucrării, locul articolului recenzat printre lucrările publicate la tema respectivă	
		5. Originalitatea tratării problematicii abordate	
4.	Calitatea științifică	6. Fundamentarea teoretică a studiului, formularea adecvată a ipotezelor, ca urmare a analizei teoretice	
		7. Utilizarea potrivită, în conformitate cu realizările științifice moderne, a abordărilor metodologice, experimentale, statistice etc.	
		8. Structurarea logică și detalierea suficientă a studiului	
		9. Coerența argumentelor, interpretarea științifică a rezultatelor obținute	
		10. Concentrarea pe rezultate, interpretări și concluzii	
		11. Lipsa erorilor științifice și a concepțiilor greșite	
		12. Nivelul de justificare a concluziilor prin rezultatele obținute, ca urmare a analizei adecvate	
		13. Valoarea rezultatelor științifice în raport cu nivelul internațional	
5.	Stilul de exprimare	14. Claritatea, accesibilitatea și înțelegerea aserțiunilor, caracterul concis al prezentării, respectarea ortografiei și punctuației	
		15. Prezentarea grafică a lucrării, raționalitatea includerii figurilor și tabelor și corespunderea lor temei abordate	
6.	Modul de utilizare a bibliografiei	16. Reflectarea ideii urmărite în text de către referințele folosite	
		17. Utilizarea unei bibliografii relevante, de dată recentă la subiectul studiat	
		18. Citări din reviste recunoscute pe plan internațional	
7.	Aspectele etice	19. Veridicitatea datelor utilizate	
		20. Lipsa elementelor de plagiat	
Punctaj total			
Comentarii: argumentarea punctajului acordat pe criterii			
Recomandări Editorului		<i>acceptată</i>	<i>restituită</i>
			<i>respinsă</i>
Recomandări Autorului (modificări/completări; metodici; literatură etc.)			

Notă: se recomandă respingerea lucrării care a acumulat sub 50 p., restituirea spre completare/modificare a lucrării care acumulează 50-75 p. și acceptarea lucrării cu peste 75 p. spre publicare.

Concluzii, propuneri

Sistemul de evaluare a articolelor de către recenzenți s-a constituit ca un instrument principal de lucru în procesul de selectare a celor mai bune materiale pentru publicare. În sistemele de cercetare-dezvoltare performante el are un mecanism clar de realizare și aduce beneficii pentru toți actorii implicați. În Republica Moldova procesul de recenzare poartă un caracter mai mult formal. Lipsa unui sistem clar de evaluare a producției științifice a determinat editarea unui număr însemnat de reviste, care acceptă uneori și articole de o calitate mai slabă. În vederea îmbunătățirii situației considerăm util:

1) extinderea concurenței în domeniul publicării articolelor, prin reducerea numărului revistelor științifice naționale. Acest fapt se poate realiza prin respectarea strictă a prevederilor legale privind evaluarea și clasificarea revistelor, precum și eliminarea prevederii din *Codul cu privire la știință și inovare* (art. 99(2)g), care impune organizațiilor de cercetare-dezvoltare de a fi fondatorul unei reviste științifice;

2) implementarea, prin intermediul IBN, a unui sistem de monitorizare a procesului de recenzare a articolelor, inclusiv utilizarea de către reviste a unor fișe de evaluare, ceea ce ar permite obținerea unor informații relevante despre calitatea materialului;

3) asigurarea procesului de recenzare cu experți în domeniu, evitând contactul direct între autor și recenzent. Cele mai realiste modalități de realizare a acestui deziderat ni se par a fi următoarele:

- remunerarea muncii recenzentului de către redacție, în acest caz experții acceptând mai ușor evaluarea unor lucrări. Totuși, în situația în care majoritatea revistelor nu dispun de resurse financiare pentru aceste scopuri, această modalitate de atragere a recenzenților ar putea conduce la perceperea taxelor de la autori și, din aceste considerente, nu este soluția optimă;

- servicii reciproce autor–revistă: în politica editorială a revistei ar putea fi stipulată prevederea că, odată cu publicarea unui articol în revistă, autorul își asumă obligația să recenzeze pe viitor 3 materiale care vor parveni la revistă;

- recenzia să fie considerată drept rezultat științific; dacă Academia de Științe a Moldovei și Consiliul Național pentru Atestare și Acreditare ar accepta ca recenziile să fie incluse și punctate ca o performanță științifică, inclusiv la raportările anuale, evaluările institutelor sau cele individuale, atunci recenzarea ar fi stimulată la nivel național.

Referințe bibliografice și webografice

1. BROWN, T. *Sense About Science. Peer Review and the Acceptance of New Scientific Ideas* - <http://www.senseaboutscience.org.uk/pdf/PeerReview.pdf> (vizitat 28.11.2010)
2. FOERSTER, T. von. *The Future(?) of Peer Review*. In: *The Transition from Paper: Where are we going and how will we get there* (ed. by R.S.Berry & A.S.Moffat) - <http://www.amacad.org/publications/trans5.aspx> (vizitat 22.11.2010).
3. BENOS, D., KIRK, K., HALL, J. *How to review a paper*. *Adv. Physiol. Educ.* 27:47-52, 2003 - <http://advan.physiology.org/cgi/content/full/27/2/47> (vizitat 1.12.2010)
4. GARFIELD, E. *Refereeing and Peer Review*, Part 2. *The Research on Refereeing and Alternatives to the Present System* - www.garfield.library.upenn.edu/essays/v9p239y1986.pdf (vizitat 9.09.2010)
5. WARE, M. *Peer review: benefits, perceptions and alternatives*. *PRC Summary Papers 4*. - www.publishingresearch.net/documents/PRCsummary4Warefinal.pdf (vizitat 22.11.2010)
6. LEE, A.S. *Reviewing a Manuscript for Publication*. In: *Journal of Operations Management*, 1995, 13(1), pp. 87-92 - <https://pro.unibz.it/staff/brusso/session4-lee-95-reviewing-a-manuscript.htm> (vizitat 26.11.2010)
7. WASER, N.M., PRICE, M.V. and GROSBERG, R.K. *Writing an Effective Manuscript Review*. In: *BioScience*, 1995, 42(8), pp.621-623 - http://cgiss.boisestate.edu/~billc/Writing/Review_bioscience.html (vizitat 26.11.2010)
8. *Regulamentul cu privire la evaluarea și acreditarea revistelor științifice din Republica Moldova* - http://www.cnaa.md/normative-acts/reg_evaluare_reviste/
9. COJOCARU, I., CUCIUREANU, G., MORARU, O. *Instrumentul Bibliometric Național – sistem informatic performant, deschis, flexibil, scalabil*. In: *Revista „Intellectus”*, nr. 2, 2010. Chișinău, p. 44-55

Rezumat

În prezentul articol sunt examinate diferite probleme ale procesului de recenzare a publicațiilor științifice. Autorii compară procesul de recenzare a articolelor în

Republica Moldova cu standardele practicate în lume și propune căi de îmbunătățire a acestui proces prin intermediul Instrumentului Bibliometric Național.

Abstract

In this paper are examined various issues of the process of reviewing scientific publications. The authors compare the process of reviewing articles in the Republic of Moldova to the standards prevailing in the world and suggest ways to improve this process through the National Bibliometric Tool.